

Belinda Milanović

ZAŠTO I KAKO SMO ISTRAŽIVALI

Koliko se poznajemo je istraživački projekt koji je realiziran u okviru Odjeljenja društvenih nauka Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. Ovaj istraživački projekt je *sociološko istraživanje međusobnog poznavanja studenata katolika, pravoslavnih i muslimana u BiH kao preduvjet za dijalog i izgradnju kulture mira*.

Rat vođen u Bosni i Hercegovini (1991—1995) u nekim periodima poprimio je i religijsko/konfesionalne karakteristike. Dovelu je to do još veće međusobne udaljenosti između katolika, pravoslavnih i muslimana (a u popisu 1991. godine 96,6 % stanovništva se tako samoidentificiralo).

Potaknuti rezultatima popisa stanovništva iz 2013. godine tim istraživača, u sastavu akademik Ivan Cvitković, akademik Mirko Pejanović, prof. dr. Dino Abazović i Belinda Milanović, MA, odlučili su provjeriti koliko se poznaju konfesijske skupine u Bosni i Hercegovini. Koordinator na projektu posjeduju prethodna iskustva koja su garantirala uspješno provođenje projekta. Akademik Ivan Cvitković je, zahvaljujući njegovim dosadašnjim radovima i istraživanjima iz oblasti sociologije religije i religiologije, primljen za člana Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. Akademik Mirko Pejanović, s dugogodišnjim istraživačkim iskustvom u oblasti sociologije i politologije. Prof. dr. sc. Dino Abazović, član Odbora za sociološke nauke Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine i profesor sociologije religije na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu, je već radio empirijsko istraživanje na temu “Muslimani u BiH između sekularizacije i desekularizacije”. Belinda Milanović, magistrica psihologije, asistentica na projektu, ima iskustvo na sličnim poslovima u Akademiji nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine kao i privatno istraživačko iskustvo tijekom i poslije studija.

Realizacija projekta je trajala od 2017. godine do kraja 2019. godine. Istraživanje je vršeno na području cijele Bosne i Hercegovine, u makrosredištima javnih sveučilišta/univerziteta.

Pošlo se od hipoteze da je nepoznavanje i svoje, a osobito religije/konfesije drugoga među studentima, doprinijelo međusobnoj udaljenosti, postalo smetnja dijalogu i izgradnji kulture mira. Tome su doprinijele i predrasude

građene kod pripadnika sve tri konfesionalne zajednice, jednih o drugima. A za zajednički život u Bosni i Hercegovini, dijalog, povjerenje, pomirenje i izgradnju kulture mira potrebno je, prije svega, nadvladati predrasude jednih o drugima koje su najčešće rezultat neznanja, nepoznavanja drugoga i njegove religijske kulture.

Obradile su se sljedeće teme:

Poznavanje vlastite religije/konfesije i koji su:

- a) socijalni faktori imali najveći utjecaj na tu spoznaju (obitelj, mjesto stanovanja, stupanj školske spremne, vezanost za crkvu/džamiju...);
- b) koliko se poznaje religija i konfesija sugrađana-studenata koji imaju drugačiji religijski identitet;
- c) koliko se poznaju zajednički korijeni i zajedničke moralne vrijednosti među studentima pripadnicima tri konfesije u Bosni i Hercegovini, a koje bi mogle poticati dijalog, toleranciju, međusobno poštovanje i uvažavanje;
- d) kakva je i kolika socijalna distanca među studentima pripadnicima tri, u društvenom životu, najutjecajnije konfesionalne zajednice.

Cilj

Utvrđiti postoji li, i koliko je, nepoznavanje vlastite, a osobito religije i religijske kulture studenata koji imaju drukčiji religijski i konfesionalni identitet.

Hipoteza

Nepoznavanje svoje, a osobito religije/konfesije drugoga među studentima, doprinijelo je međusobnoj udaljenosti. Postalo je smetnja dijalogu i izgradnji kulture mira.

Metodologija

Ispitanici

Prema nacrtu projekta planirano je bilo ispitati 600 studenata s javnih sveučilišta/univerziteta u Bosni i Hercegovini. Početkom 2017. godine poslana su pisma s molbom za vršenje ispitivanja dekanima sveučilišta/univerziteta u Bosni i Hercegovini.

Pisma su upućena Bogosloviji Svetog Petra Dabrobosanskog u Foči, Fakultetu islamskih nauka u Sarajevu, Franjevačkoj teologiji u Sarajevu,

Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Sarajevu, Sveučilištu u Mostaru, Univerzitetu u Bihaću, Univerzitetu u Banja Luci, Univerzitetu u Istočnom Sarajevu, Univerzitetu “Džemal Bijedić” u Mostaru, Univerzitetu u Sarajevu, Univerzitetu u Tuzli i Univerzitetu u Zenici.

Nakon dobivenih odobrenja za provedbu istraživanja predavači na spomenutim fakultetima, koji su ujedno i suradnici Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine (većina su članovi odbora ANUBiH), proveli su istraživanje na način da je određenom broju studenata društvenih i tehničkih fakulteta podijeljen upitnik. Izvor ispitanika je vršen slučajnim odabirom.

Studenti teoloških fakulteta činili su kontrolnu skupinu u istraživanju, a studenti društvenih i tehničkih fakulteta činili su eksperimentalnu skupinu u istraživanju.

Ukupno je ispitano 506 studenata, a konačni broj obrađenih upitnika je 499.

Tijekom obrade je utvrđeno da je 6 ispitanika nakon nekoliko pitanja u upitniku odbilo dalje sudjelovati u istraživanju.

Tabela 1. Prikaz broja ispitanika prema mjestu ispitivanja.

Mjesto ispitivanja	Broj ispitanika	Napomena
Bogoslovija Svetog Petra Dabrobosanskog u Foči	10	
Fakultet islamskih nauka	10	
Franjevačka teologija u Sarajevu	8	
Katolički bogoslovni fakultet u Sarajevu	10	
Sveučilište u Mostaru	29	
Univerzitet u Bihaću	49	1 ispitanik odustao
Univerzitet u Banja Luci	100	
Univerzitet u Istočnom Sarajevu	50	5 ispitanika odustalo
Univerzitet “Džemal Bijedić” u Mostaru	50	
Univerzitet u Sarajevu	87	1 ispitanik odustao
Univerzitet u Tuzli	46	
Univerzitet u Zenici	50	
UKUPNO	499	7

U istraživanju je sudjelovalo 499 studenata. Od toga je 38 studenata kontrolne skupine, a 461 student eksperimentalne skupine. U eksperimentalnoj skupini ispitano je 412 studenata društvenih fakulteta i 49 studenata tehničkih fakulteta.

Tabela 2. Prikaz broja ispitanika prema vrsti fakulteta

Mjesto ispitivanja	Vrsta fakulteta D - društveni T - tehnički		Napomena
Bogoslovija Svetog Petra Dabrobosanskog u Foči	10		Kontrolna skupina
Fakultet islamskih nauka	10		Kontrolna skupina
Franjevačka teologija u Sarajevu	8		Kontrolna skupina
Katolički bogoslovni fakultet u Sarajevu	10		Kontrolna skupina
Sveučilište u Mostaru	D – 29		
Univerzitet u Bihaću	D – 40	T – 9	
Univerzitet u Banja Luci	D – 80	T – 20	
Univerzitet u Istočnom Sarajevu	D – 50		
Univerzitet "Džemal Bijedić" u Mostaru	D – 50		
Univerzitet u Sarajevu	D – 87		
Univerzitet u Tuzli	D – 36	T – 10	
Univerzitet u Zenici	D – 40	T – 10	
UKUPNO	412	49	

Ispitano je 450 studenata društvenih fakulteta i 49 studenata tehničkih fakulteta.

Instrumentarij

Za potrebe ovoga istraživanja konstruiran je upitnik od 68 pitanje zatvorenog, poluotvorenog i otvorenog tipa. Upitnik uključuje i 4 pitanja iz demografske slike ispitanika.

Upitnik je pisan na bosanskom, hrvatskom i srpskom jeziku, a za potrebe istraživanja korišten je i u latiničkoj i u ćirilčnoj verziji, ovisno o mjestu ispitivanja. U Banjoj Luci, Foči i Istočnom Sarajevu, korišten je upitnik u ćirilčnoj formi, a u ostalim mjestima korišten je upitnik latinične forme.

Upitnik u obje forme sastavni je dio studije i nalazi se u prilogu.

Rezultati

Demografski podaci

Tip naselja u kojem ispitanici žive:

- selo – 72 ispitanika (14,4 %),
- grad – 249 ispitanika (49,9 %) i
- prigradsko naselje – 103 ispitanika (20,6 %).

Tabela 3. Prikaz broja ispitanika prema regiji/kantonu

Naziv regije/kantona	Frekvencije	Postotak
Unsko-sanski kanton	51	10,2 %
Tuzlanski kanton	50	10,6 %
Zeničko-dobojski kanton	68	13,6 %
Hercegovačko-neretvanski kanton	69	13,8 %
Kanton Sarajevo	83	16,6 %
RS/Banja Luka	58	11,6 %
RS/Istočno Sarajevo	47	9,4 %
Ukupno	426	85,4 %
Nedostaju odgovori	73	14,6 %

Iz rezultata prikazanih u *Tabeli 3.* vidljivo je da je u Unsko-sanskom kantonu ispitan 51 ispitanik (10,2 %), u Tuzlanskom kantonu 50 ispitanika (10,6 %), u Zeničko-dobojskom kantonu 68 ispitanika (13,6 %), u Hercegovačko-neretvanskom kantonu 69 ispitanika (13,8 %), u Kantonu Sarajevo 83 ispitanika (16,6 %), u Banja Luci 58 ispitanika (11,6 %) i u Istočnom Sarajevu ispitan je 47 ispitanika (9,4 %). Navedeni čine 85,4 % uzorka, jer 73 ispitanika nisu odgovorila na navedeno pitanje, što iznosi 14,6 %.

Tabela 4. Prikaz broja ispitanika prema spolu

Spol	Frekvencije	Postotak
Muški	159	31,9 %
Ženski	261	52,3 %
Ukupno	420	84,2 %
Nedostaju odgovori	79	15,8 %

Iz *Tabele 4.* vidljivo je da je 159 ispitanika muškog spola (31,9 %), a 261 ispitanice su ženskog spola (52,3 %). 79 ispitanih osoba nije odgovorilo na pitanje o spolu, što iznosi 15,8 % uzorka.

Tabela 5. Prikaz broja ispitanika prema dobi

Dob	Frekvencije	Postotak
manje od 18	1	0,2 %
18-24	380	76,2 %
25-34	31	6,2 %
35-44	3	0,6 %
Ukupno	415	83,2 %
Nedostaju odgovori	84	16,8 %

Iz *Tabele 5.* vidljivo je da je 415 ispitanika, odnosno 83,2 %, odgovorilo na pitanje o dobi. Manje od 18 godina ima 1 ispitanik (0,2 %). U rasponu od 18 do 24 godine nalazi se 380 ispitanika, odnosno 76,2 %. U rasponu od 25 do 34 godine nalazi se 31 ispitanik (6,2 %), a u rasponu od 35 do 44 godine nalaze se 3 ispitanika (0,6 %).

Tabela 6. Prikaz broja ispitanika prema stupnju obrazovanja

Stupanj obrazovanja	Frekvencije	Postotak
nezavršena osnovna škola/ili djelomično završena	2	0,4 %
završena srednja škola/gimnazija/stručna škola	367	73,5 %
završena viša škola ili fakultet	36	7,2 %
magisterij ili doktorat	5	1 %
odbija odgovoriti	7	1,4 %
Ukupno	417	83,6 %
Nedostaju odgovori	82	16,4 %

Iz *Tabele 6.* vidljivo je da je 417 ispitanika, odnosno 83,6 %, odgovorilo na pitanje o stupnju obrazovanja.

Dva ispitanika (0,4 %) su navela da nemaju nezavršenu osnovnu školu ili da imaju djelomično završenu osnovnu školu. Budući da su ispitivani studenti na javnim sveučilištima, jasno se može doći do zaključka da nam ova dva ispitanika nisu dali točne odgovore.

Završenu srednju školu/gimnaziju/stručnu školu ima 367 ispitanika ili 73,5 %.

Završenu višu školu ili fakultet ima 36 ispitanika ili 7,2 %.

Magisterij ili doktorat ima 5 ispitanika ili 1 %, dok je njih 7 (1,4 %) odbilo odgovoriti na ovo pitanje. Budući da 6,8 % ispitanika ima iznad 25 godina, činjenica da 1 % ispitanika ima završen magisterij ili doktorat, opravdava svoje postojanje.

Tabela 7. Prikaz broja ispitanika prema radnom statusu

Radni status	Frekvencije	Postotak
zaposlen kod nekoga (privatni, državni, javni sektor, vojska)	10	2 %
samostalno zaposlen	6	1,2 %
nezaposleni	41	8,2 %
poljoprivrednik/ribar	2	0,4 %
učenik/student	352	70,5 %
umirovljenik/penzioner	1	0,2 %
vojni regruti	1	0,2 %
ne želi odgovoriti	5	1 %
Ukupno	418	83,8 %
Nedostaju odgovori	81	16,2 %

Tabela 7. prikazuje rezultate broja ispitanika prema radnom statusu. Vidljivo je da na pitanje o radnom statusu nije odgovorilo 16,2 % ispitanika, dok je 5 ispitanika (1 %) navelo da ne želi odgovoriti na ovo pitanje. Deset ispitanika (2 %) je navelo da je zaposleno kod nekoga (privatni, državni, javni sektor, vojska, dok je samostalno zaposleno 6 ispitanika (1,2 %). Nezaposlen je 41 ispitanik, odnosno 8,2 %. Status poljoprivrednika/ribara imaju 2 ispitanika (0,4 %). Radni status učenika/studenta navela su 352 ispitanika ili 70,5 %. Vojnih regruta ima 1 ili 0,2 %, dok je 1 ispitanik (0,2 %) naveo da je umirovljenik/penzioner. Gotovo je nevjerojatno da netko od ispitanih ima status umirovljenika/penzionera, jer nitko od njih nije naveo da ima više od 35 godina. Ponovno možemo zaključiti da je riječ o neiskrenom odgovoru. Valja napomenuti da je isti ispitanik naveo da je umirovljenik kao i da ima nezavršenu osnovnu školu. Iako se po demografskih podacima vidjelo da osoba daje neiskrene podatke, upitnik je ipak obređen, jer su dati odgovori na sva pitanja u upitniku.

Tabela 8. Prikaz broja ispitanika prema nacionalnoj pripadnosti

Nacionalna pripadnost	Frekvencije	Postotak
Bošnjak	251	50,3 %
Hrvat	52	10,4 %
Srbin	153	30,7 %
Ostalo	22	4,4 %
Ne želim odgovoriti	14	2,8 %
Ukupno	492	98,6 %
Nedostaju odgovori	7	1,4 %

U *Tabeli 8.* prikazani su podaci o broju ispitanika prema nacionalnoj pripadnosti. Na ovo pitanje najviše ispitanika je dalo odgovor u odnosu na sva dosadašnja pitanja o demografiji. Ukupno 492 ispitanika, odnosno 98,6 % ispitanika da je odgovorilo na ovo pitanje, dok samo 7 ispitanika (1,4 %) nije dalo odgovor na pitanje o nacionalnoj pripadnosti. Da ne želi odgovoriti na ovo pitanje navelo je 14 ispitanika (2,8 %).

Bošnjak, kao svoju nacionalnu pripadnost, označio je 251 ispitanik, odnosno 50,3 %.

Kao Hrvat izjasnila su se 52 ispitanika ili 10,4 %.

Srbin, kao svoju nacionalnu pripadnost, navela su 153 ispitanika ili 30,7 %.

Ostalih je 22 ispitanika ili 4,4 %.

Pod nacionalnom pripadnošću Ostali navedeni su sljedeći odgovori:

Albanac – 1, Bosanac/ka – 7, Bosanac/ka i Hercegovac/ka – 6, Bosanski Hrvat – 1, Brazilac – 1, Crnogorac – 1, Jugoslaven – 2, Nemam nacionalnu pripadnost – 1, Nijemac – 1, Poljakinja – 1.

Tabela 9. Prikaz broja ispitanika prema vjerskoj pripadnosti

Vjerska pripadnost	Frekvencije	Postotak
katolik	56	11,2 %
musliman	251	50,3 %
pravoslavac	142	28,5 %
ostalo	9	1,8 %
Nisam vjernik	32	6,4 %
Ukupno	497	99,6 %
Nedostaju odgovori	2	0,4 %

Rezultati prikazani u *Tabeli 9.* prikazuju rezultate broja ispitanika prema vjerskoj pripadnosti. Ovo pitanje je dobilo najviše odgovora, 497 ispitanika je odgovorilo na ovo pitanje, što iznosi 99,6 %. Samo 2 ispitanika nisu odgovorili na ovo pitanje, što iznosi 0,4 % ukupno ispitanih. Katolik, kao svoju vjersku pripadnost, navelo je 56 ispitanika ili 11,2 %. Muslimana je 251 ispitanika ili 50,3 %, dok je pravoslavaca 142 ispitanika ili 28,5 %. Ostalih je 9 ili 1,8 %, dok je 32 ispitanika (6,4 %) navelo *Nisam vjernik*.

Pod kategoriju Ostali navodi se agnostik (4) i protestant (1).

Zanimljivo je usporediti postotak vjerske i nacionalne pripadnosti.

Bošnjak 50,3 % – musliman 50,3 %

Hrvat 10,4 % – katolik 11,2 %

Srbin 30,7 % – pravoslavac 28,5 %

Ostalo 4,4 % – ostalo/nisam vjernik 8,2 %

Identičan broj (50,3 %) vidljiv je kod nacionalne skupine *Bošnjak* i kod vjerske skupine *musliman*.

Hrvata je manje (10,4 %), nego katolika (11,2 %), dok je Srba (30,7 %) više nego pravoslavaca (28,5 %).

Rezultati pokazuju da se više ispitanika opredjeljuje po nacionalnoj pripadnosti (ostalih u nacionalnoj pripadnosti je 4,4 %), nego po vjerskoj pripadnosti (ostalih/nisam vjernik je 8,2 %).

Iz vidljivih rezultata se može zaključiti da se radi o nacionalnom ponosu i navođenju istoga kao ključnog faktora identiteta, jer će osobe prije odgovoriti na pitanje o nacionalnoj pripadnosti, nego o broju godina ili o spolu. Isto je vidljivo i kod navođenja vjerske pripadnosti (veća učestalost odgovora) u odnosu na druga demografska pitanja, s tim da (iako mala razlika – 1 %) veća je učestalost odgovora o vjerskoj pripadnosti, nego o nacionalnoj pripadnosti.

Tijekom obrade podataka došlo je do sljedećih opažanja:

- Upitnik je možda preopširan i traženo je puno podataka što je nakon određenog vremena dovelo da zasićenja u odgovaranju.
- Vidljiv je nezavidan nivo nepoznavanja drugih, osobito na narativna pitanja gdje je bilo potrebno upisati podatke poput simbola židovstva... pa su se kao odgovori mogli pročitati: petokraka, šestokraka, zid plača, hram plača, Solomonov hram, Adamova zvijezda, Tele.
- Također vidljiv je nezavidan nivo nepoznavanje dijelova svetih knjiga, kao i nepoznavanje tri svjetske religije ili godina šizme – što se uči u osnovnim školama.
- Na 49. pitanje – 7 ispitanika je napisalo da je pitanje bespotrebno i da već unaprijed određuje da se drugima dodjele neke od predrasuda.
- Zanimljivo je istaći i da se u upitnicima onih koji su naveli da nisu vjernici nalaze odgovori o vjerovanju u boga i besmrtnosti duše.